

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم اهل للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN :2564 -7903 Yıl/Year :3 - İlkbahar/Spring 2020 - Sayı / Issue :5

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 3 – İlkbahar / Spring 2020 – Sayı / Issue: 5

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

Araştırma Makaleleri / Articles

GÜNÜMÜZ KALKANDELEN ŐEHİRİNDE OSMANLI İZLERİ

Abas Jahjai*

Geliş Tarihi : 20 Aralık 2019

Kabul Tarihi : 10 Mart 2020

Öz:

Osmanlı, erken dönemden itibaren medeniyetin temel değerlerinden biri sayılan şehirleşmeye önem vermiştir. Batı'ya doğru ilerledikçe yeni şehirlerin kurulmasına vesile olduğu gibi, hazır bulunduğu şehirlerin de genişlemesi ve gelişmesini sağlamıştır. Varlığı, Bronz Çağı'nın ilk dönemine dayandırılan Kalkandelen, XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş bulunmaktadır. Yeni hâkimlerinin yürütmüş olduğu ıslah ve şehirleşme faaliyetleri varlığı Osmanlı öncesine dayanan bu şehrin zamanla bir Osmanlı şehri olarak şekillenmesini sağlamıştır. Kuzey Makedonya sınırları içerisinde yer alan ve Tetova ismiyle anılmakta olan Kalkandelen, sahip olduğu eserler ile günümüzde de bir Osmanlı şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. 6 asrı aşkın bir geçmişe şahitlik eden camilerin zaman içerisinde oluşan tahribatlarının tamir edilmesi ve ihtiyaca binaen eklemelerin yapılması neticesinde halen işlevselliklerini yitirmeyip kültür aktarımının nesilden nesilde geçişini temin ederek o ruhun canlı kalmasını sağlamıştır. Zamanın değişmesiyle birlikte işlevselliğini yitirmiş olan bazı eserler de yok olmaya mahkûm edilmiştir. Bu makalede Kalkandelen'de günümüze kadar ulaşabilmiş Osmanlı ve İslam izleri taşıyan eserlerin bugünkü durumları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Osmanlı, Şehir, Kalkandelen, Tarihi Eser.

OTTOMAN TRACES IN TODAY'S TETOVO CITY

Abstract:

The Ottoman state has given importance to urbanization which is considered as one of the basic values of civilization since the early period. As it progressed towards the West, it enabled the development and expansion of the cities it founded, as well as creating new cities. The Tetovo whose existence dates back to Bronze age came under Ottoman rule in the 14th century. This city has been transformed into an Ottoman city with the improvement and activities of its new rulers. "Kalkandelen" which is also known as Tetova which is located within the borders of Northern Macedonia and still preserves the appearance of the Ottoman city today with its Works. The mosques, which have witnessed a past of more than XVI centuries, have still not lost their functionality as a result of repairing their destructions over time and making additions to the need. For this reason, it ensured that the soul has remained alive by ensuring the transfer of culture from generation to generation. Some of the works that lost their functionality with the change of time have also disappeared. In this article, the current status of works bearing Ottoman and Islamic traces that have survived in Tetovo will be tried to be determined.

Keywords: Culture, Ottoman, City, Tetovo, Historical Monuments.

Giriş

Şar Dağı'nın eteklerinde kurulmuş ve stratejik pozisyonu nedeniyle her zaman saldırıların odağında olan Kalkandelen, XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş bulunmaktadır. Göçebe kültüründen gelen Osmanlı, erken dönemden itibaren

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi, abasjahjai@trakya.edu.tr / abasjahja@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9365-9362.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Jahjai, Abas. "Günümüz Kalkandelen Şehrinde Osmanlı İzleri". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* / 5 (Nisan 2020): 40-68.

medeniyetin temel değerlerinden biri sayılan şehirleşmeye önem vermiştir. Fethetmiş olduğu bölgelerin sancak, kaza veya nahiye gibi temel yönetim birimleri ile teşkilatlanmasını sağlayarak birçok şehir ve kasabanın varlık göstermesini sağlamıştır. Yeni şehirlerin kurulmasıyla birlikte hazır bulunduğu şehirlerin de gelişmesi ve büyümesi için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamış olan Osmanlı, tarihi kalıntılardan yola çıkarak varlığı ta Bronz Çağı'nın ilk dönemine dayandırılan Kalkandelen'i de ihmal etmemiş, büyümesi ve gelişmesi için gayret sarf etmiştir.

Osmanlı kaynaklarında rastladığımız “şenlendirme” kavramı ile bir yerin nüfuslandırılması, imarı, ihyası, huzur ve güvenliğinin sağlanması, geçim kaynaklarının temin edilmesi gibi şehirleşme faaliyetlerini ifade etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.¹ Ticari, sosyal ve dinî eserlerin inşasının yeni yerleşim alanlarının kurulmasına dolayısıyla Kalkandelen'in büyümesi ve gelişmesine katkısı olduğu gibi günden güne Kalkandelen'in bir Osmanlı şehrine örneklik teşkil edecek şekli kazanmasına da olanak sağlamıştır. Günümüzde dahi Kalkandelen'de dolaştığımızda bu eserlerin, şehrin tarihi kimliği ve hüviyetine vurgu yaptığını şahit olmaktayız.

Kalkandelen'de Osmanlı döneminden kalmış olan eserlerin tarihi ve bugünkü durumunu ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada ayrıca günümüze kadar ulaşabilmiş Osmanlı eserlerinden, Osmanlı'da şehirleşme konulu çalışmalardan, Kalkandelen hakkındaki kayıtlardan ve toplumsal hafızadan yola çıkarak Kalkandelen örneğinde Osmanlı'da şehirleşmeye de katkı sağlayacağını umut etmekteyiz.

1. Tarih Boyunca Kalkandelen

Kalkandelen şehri, Balkan Yarımadasının güneybatı kısmında 42. Enlem ve 21. Boylam'ın kesişmekte olduğu noktada, Şar dağlarının ve Suva Gora'nın arasında 8-13 km genişliğinde 56 km uzunluğunda uzanan Polog vadisinde kurulmuş bir şehirdir. Baltepe'nin tepesinde yerleşmiş olan kalenin gözetimi altında tutulan, ancak kalenin savunması altında olamayacak şekilde açık şehir konumunda dağın eteklerinden vadiye doğru uzanmaktadır. Hayvan ve bitki örtüsü açısından Balkanların en zengin dağları sıfatını taşıyan Şar Dağı'nın eteklerinde kurulmuş olan Kalkandelen'in ovası da bir o kadar yeşil ve verimlidir. Geniş vadiye yayılan bu verimli topraklar Kalkandelen'in her zaman önemli zirai bölge olmasını sağlamıştır.²

Balkan şehirlerinin birçoğunda olduğu gibi ortasından geçen ve şehri iki kısma bölen Köpük (Pena) deresi de Kalkandelen ovasının güzelleşmesinde katkısı büyüktür. Kalkandelen ovasının bu güzelliği nesilden nesile aktarılan Kalkandelen ağızıyla söylenmiş türkülere bile konu edilmiştir:

Ne hoş imiş Kalkandelen ovası

Ah viran olmuş bülbüllerin yuvası

Vermez oldu o hainin anası babası

Ah soğuk sular buz buz olmuş

Şar dağı buz dağı

Çikabilsem Şar dağının başına başına

¹ Yunus Uğur, “Şehirler ve Şehirleşme”, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Aralık 2015), 294.

² Atanasije Urošević, “Tetovo”, *Enciklopedija Jugoslavije*, (Zagreb: 1971), 8/330.

Ah alabilsem nazlı da yâri karşıma, karşıma

*Yar söylesin aklım gelsin başıma, başıma.*³

Tarihinin Bronz Çağı'na kadar uzandırıldığı Kalkandelen şehri, Osmanlı öncesi dönemde olduğu gibi günümüzde de Tetova ismi ile anılmaktadır.⁴ Kalkandelen'in adı hakkında çok değişik rivayetlere rastlanmaktadır. Ancak yazının devamında da görüleceği gibi Kalkandelen halkının tarih boyunca işgalcilere karşı göstermiş olduğu direnişin bütün rivayetlerin ortak noktasını oluşturduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Kliment Ohridski'nin biyografı ve Ohri Başpiskoposu olarak tanınan Dimitriye Homatyan'ın kayıtlarında ilk kez rastlanan *Htetova* isminin Bizans ya da Slav kaynaklı anlamı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamasak da Tetova isminin Arnavutça anlamı hakkında Arnavutların arasında bazı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre Tetova ismi, her zaman saldırıların odağında bulunan Tetova yerlilerinin düşmanlara göstermiş olduğu direnç neticesinde kazanılmış bir isimdir. Büyük İskender'in bile ancak sekiz hücum sonrasında ele geçirebilmiş olması bu şehre *tete hova* (sekiz hücum) ismini kazandırmıştır.⁵

Kalkandelen ismi de bir rivayete göre şehri ele geçirmek için gelen akıncıların karşılaşmış oldukları zorlu direniş neticesinde şehre *Kalkandelen* ismini verdikleri aktarılmaktadır. Kalkandelen'de bulunan tarihî kilise ve manastırların, Kalkandelen'in Hristiyanlar için önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Slavların bölgeyi teslim etmemek için göstermiş oldukları olağanüstü mücadele neticesinde verilmiş bir isim olduğu anlaşılmaktadır.⁶ Bunun dışında Kalkandelen ismi için birçok rivayet daha bulunmaktadır ancak kanaatimizce gerçeğe en yakın olan şu rivayeti aktarmakla iktifa edeceğiz.

Bölgeye yerleşmiş olan göçebe Türkmenler, yerleşik yaşam biçimi olan tarımla uğraşmak gibi bir olanakları olmadığından kendi uzmanlıkları olan silah yapıcılığına yönelmişlerdi. Hem karlı hem geçerli bir meslek olduğundan yerli halk da bu mesleği benimsemiş ve kısa bir süre sonra Kalkandelen silah yapıcılığıyla ünlenen bir şehir olmuştur.⁷ İlk ustaların yapmış oldukları silahların *kalkanı dahi delecek güçte* oluşu şehrin bu isimle anılmasını sağlamıştır.⁸

Kalkandelen'in yer aldığı Polog vadisinde ilk yerleşimin M.Ö. 2000-1900 seneleri arasında İilir topluluklarının Balkan Yarımadası'nın güneyine kaymaya başlamasıyla gerçekleştiği düşünülmektedir. Bölgenin ilk yerleşimcilerinin Dardanlar olduğu ifade edilmektedir.⁹ Polog vadisini de içine alan Dardanlar ülkesi, etrafında büyüyen imparatorlukların hedefinde olmaktan kurtulamamıştır. Böylece Polog vadisi de büyük savaşlara sahne olmuştur. Önce Makedonya krallarının sonrasında Roma askerlerinin istilalarına, XI. ve XII. yüzyıllarında Slav saldırıları da eklenmiştir. Bölgenin stratejik durumu geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kalkandelen'in her zaman önemli bir mevkide olmasını sağlamış ve çatışmaların merkezinde yer almasına yol açmıştır. Her seferinde direnmeyi seçen

³ Hamdi Hasan, *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları), 2008, 207.

⁴ Muhammed Aruçi, "Kalkandelen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara; TDV Yayınları, 2001), 24/263.

⁵ İsmail Arslani, *Tetova Në Dosjen e Kohës* (Tetovë: 2018), 20.

⁶ Nadi Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün* (İstanbul: Gün Matbaası, 1975), 30.

⁷ Daha fazla bilgi için bkz: Ayhan Doğan, "Balkanlarda Tüfek Üretim Merkezi: Kalkandelen (Tetova)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 212, (Ekim 2014), 89-112.

⁸ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 32.

⁹ Mehmet İnbaşı, "The Kaza of Kalkandelen (Tetovo) (1455-1569)", *Turkish Review of Balkan Studies Foundation For Middle East and Balkan Studies (OBİV)* 6 (İstanbul: 2001): 17.

yerli halk daha fazla direnemeyeceklerini anladıklarında halkın büyük bir kısmı dağlık bölgelere çekilerek özgürlüğe kavuşacakları günleri beklemişlerdir.¹⁰

2. Osmanlı Döneminde Kalkandelen

Uzun zaman Slavlar ile Bizans'ın arasındaki çekişmelere sahne olan Kalkandelen, Osmanlı akınlarıyla karşılaştığında Sırp ordularının elinde bulunmaktaydı.¹¹ Kiliselerin varlığından da anlaşılacağı gibi, Kalkandelen Ortodoksların önemli bir kalesi olması sebebiyle onu elden çıkarmamak için büyük bir direniş sergilenmiştir. Gazi Timurtaş Paşa 1382 yılında Manastır'ı, Lala Şahin Paşa 1384'de Bosna'yı, 1385'te Ohri'yi, Balshalarla savaştan Çandarlı Halil Paşa Arnavutluk'un büyük bir kısmını fethederek Osmanlı topraklarına katmasına rağmen,¹² ortada Üsküp merkezli Polog vadisi şehirleriyle birlikte Sırp ordularının direnişi nedeniyle uzunca bir süre ele geçirilememiştir.¹³ Nihayet Üsküp'ün fethedilmesiyle birlikte Evrenos Bey ve Paşa Yiğit'in orduları batı istikametine yönelerek 8-9 Ocak 1392 yılında Polog vadisine girmişlerdir. Bu tarihten itibaren artık kesin olarak Türk hâkimiyeti dönemi başlamıştır.

Bölge ile ilgili yapılmış tahrirlerde önce *vilayet* sonra *nahiye* olarak zikredilen Kalkandelen, 1551 yılında Üsküp'ün sancak yapılmasıyla birlikte 1908 yılına kadar Üsküp Sancağına bağlı bir kaza statüsünde kalmıştır. Tarihi de Üsküp'ün tarihi ile yakından bağlantılı devam etmiştir.¹⁴

Osmanlı, erken dönemden itibaren medeniyetin temel değerlerinden biri sayılan şehirleşmeye önem vermiştir. Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına doğru ilerledikçe karşılaşmış olduğu kültür ve medeniyeti yok saymadığı gibi İslam-Türk kültürü ile donanması için de çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla elde etmiş olduğu şehirleri yakıp yıkmak yerine huzur ve güvenliğini temin etme suretiyle ihya etme yoluna gitmiştir. Fatih'in vakfiyesinde yer alan şu satırlarda görmek mümkün olmaktadır:

“Hüner bir şehri bünyâd etmektir;

Reâyâ kalbin âbâd etmektir...”¹⁵

Fethedilmiş olan bölgelerin başlangıçta uç beylerinin yönetimine bırakılmış olması hem bölgenin kaybedilmemesi hem de fethin kalıcılığının temininde önemli rol oynamıştır. Uç beyi ile birlikte bölgeye yardımcılarının ve hizmetinde bulunanların da bölgeye yerleşmesi neticesinde önemli bir nüfus akımı sağlanmıştı. Hâkimiyetin güçlendirmek üzere alınmış olan tedbirlerin yanı sıra yeni göçerlerin de ihtiyaçlarının karşılanması üzerine kurulmuş olan dinî, iktisadi ve sosyal tesislerin varlığı şehirleşmeyi hızlandırdığı gibi, şehirlerin İslami-Türk kimliğinde şekillenmesini sağlıyordu. Böylece fetihler ilerledikçe geride günden güne yeni şehirler yükseliyordu.¹⁶

¹⁰ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 13, vd.

¹¹ Aruçi, “Kalkandelen”, 24: 263.

¹² Arnavutluk'un fethi ile ilgili bkz: İliir Rruqa, *Arnavutluk'ta İslâm - Hıristiyanlık Karşılaşması (1385-1600)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 22-28; İliir Rruqa, “XIV-XVI. Yüzyıllar Arasında Arnavutluk'ta Gayrimüslimler”, *İSTEM Dergisi* 15/29 (2017): 162-165.

¹³ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 29.

¹⁴ Mehmet İnbaşı, “Makedonya'da İslam Kültürü; Üsküp ve Kalkandelen Örneği”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi İslam Kongresi Özel Sayısı* (2018), 145.

¹⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 125.

¹⁶ M. Hüdaî Şentürk, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyâseti ve Neticeleri”, *Belleten* 57/21 (Nisan 1993), 96.

Osmanlı, şehirlerin ihyasında eski bir idari usul olan *iskândan* yararlanmıştı. Göçü doğru dizayn etme suretiyle fetihlerin genişlemesi ve kalıcılığının temin edilmesinden başlayarak direniş ile meşhur bölgelerin direnişinin zayıflatılması, göçerlerin bir emniyet subabı görevi ifa etmesi gibi geniş bir yelpazede yararlanan iskânın,¹⁷ şehirlerin ihyasında da önemli işlevinin olduğu görülmektedir.¹⁸

1392 yılında Polog vadisinin Osmanlı'nın eline geçmesiyle birlikte bölgede iskan faaliyetleri başlamıştır. İskan siyasetinin aynı zamanda bir emniyet ve düzen sağlayıcı rolü bulunması nedeniyle direnişle meşhur bu bölgenin direnişinin zayıflatılması için yönetim burada iskandan yararlanmıştı. Ayrıca sulak arazi ve verimli topraklar Anadolu'dan bölgeye yapılan göçleri kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.¹⁹ Buraya yerleşen göçerler hem Türk kültürünün yer etmesine hem de İslam dininin yayılmasını sağlamışlardır. İlk göçmenler 1394 yılından itibaren buraya yerleşmeye başlamışlardır.²⁰ Bölgeye daha çok, Manisa bölgesinden Saruhanlı Türkmenler, Menemen bölgesinden, Doğu'dan ve Karadeniz bölgelerinden gelenler yerleşmişlerdir. Yine haçlılarla savaşan Çandarlı Ali Paşa'nın askerleri, haçlıları mağlup ettikten sonra Kalkandelen'e ve civarına yerleşmiş oldukları rivayet edilmektedir. 1600'lü yıllarda Kalkandelen'e Anadolu'dan bir göç daha yaşanmıştır. Diyarbakır ve Aydın bölgesinden gelen göçmenler bu sefer sadece Kalkandelen'e değil Gostivar ve Tearçe'ye de yerleşmişlerdi.²¹

1455 yılındaki kayıtlara göre 248 haneden 60'ı Müslüman olarak kaydedilmiştir. Değişik yıllarda yapılmış tahrirlerdeki nüfus sayısındaki değişim oranları bize aynı zamanda yürütölmekte olan sistematik iskan siyaseti hakkında bilgi vermektedir.²² Şöyle ki 1455, 1529 ve 1544 tarihli tahrirlerde fazla bir hareketlilik görölmezken 1569 tarihli tahrirde Müslüman nüfusu ile ilgili hatırı sayılır bir yükselme olmuştur ki bu da XVI. yüzyıl ortalarındaki göçmen yerleşimine işaret etmektedir. Başlangıçta yerli halktan İslam dinine yoğun bir geçiş görölmemiştir.²³ Ancak bir süre sonra göçler ile birlikte yerli halkın da İslam dinini kabul etmesi neticesinde nüfusun dörtte üçünü Müslüman unsurun oluşturduğu Kalkandelen, önemli bir merkez haline gelmiştir.²⁴

Üsküp fatihi olarak bilinen Paşa Yiğit Bey'in Üsküp Sancak Beyliğine tayin edilmesiyle birlikte Kalkandelen'e Üsküp'ün kazası statüsü verilir. Paşa Yiğit 1392-1414, İşhak Bey, İsa Bey ve Turhan Bey sırayla burada Sancak Beyliği yapmışlardır. XV yüzyıl sonu XVI. yüzyılın ortalarına kadar 50 sene gibi bir süre Kalkandelen yarı özerk bir statü ile Kuklin Bey tarafından yönetilmiştir. Fethedilmiş olan bölgelerin ellerinden çıkmamaları için onları kuvvetlendirmeye ihtimam gösteren uç beylerin imara önem vermeleri şehirlerin bu dönemde hızla gelişmelerini sağlamıştır.²⁵

¹⁷ Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Olarak Sürgünler", *İFM* 13 (1951-1952), 60.

¹⁸ Yunus Uğur, "Şehirler ve Şehirleşme", *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Aralık 2015), 306.

¹⁹ İnbası, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, 9 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002), 286.

²⁰ İbn-i Kemal'in *Tevarih-i Âl-i Osman* başlıklı eserinden naklen Mehmet İnbası, "The Kaza of Kalkandelen (Tetovo) (1455-1569)", 19.

²¹ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 29.

²² Tahrir kayıtları için bkz: İnbası, "The Kaza of Kalkandelen (Tetovo) (1455-1569)", 21.

²³ XVI. yüzyılın ilk yarısında yerli halktan İslamiyeti kabul edenlerin sayısı çoğunluğunu feodal kesimin oluşturduğu nüfusun %2'sini geçmemektedir. Ancak aynı yüzyıl boyunca İslam dininin yayılışı hızla devam etmiştir ve XVII. yüzyıl ortalarında Arnavutlardan nüfusunun üçte ikisi gibi yüksek bir oran bu yeni dini kabul etmiş bulunmaktadır. Bkz: Ali Hadri, *Historia e Popullit Shqiptar* (Prishtinë: 1973), 76.

²⁴ Aruçi, "Kalkandelen", 24/263; Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 61.

²⁵ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 61.

Makedonya, *vilâyet-i selâse* şeklinde üç vilayete taksim edildiğinde Kalkandelen artık Üsküp kazası olmaktan çıkmış ve Prizren sancağına bağlı bir kaza olmuştur. Türk-Rus savaşlarında olağanüstü başarı gösteren Askeri Okulu mezunu Recep Şala Kalkandelen'e vali olarak tayin edildiğinde Kalkandelen'de Kalkandelen Paşalığını kurmuş ve birkaç nesil aynı aile Kalkandelen'in yönetiminde bulunmuşlardır.²⁶

3. Kalkandelen'de Günümüze Kadar Ulaşmış Osmanlı Eserlerinin Tarihi ve Bugünkü Durumu

Kalkandelen hakkında bilinenleri aktardıktan sonra bu bilgilerin ışığında günümüz Kalkandelen'de rastladığımız Osmanlı izleri taşıyan eserlerin tarihi ve hâlihazırdaki durumunu tespit etmeye çalışacağız.

Uç beylerinin fetihlerini sağlamlaştırması için iskan dışında imara da önem verdiklerini daha önce zikretmiştik. Paşa Yiğit Bey, İsa Bey, İshak Bey gibi kumandanlar kazanmış oldukları zaferlerin yanı sıra yapmış oldukları imarlarla da Balkanlar'da İslam Türk şehir merkezlerin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Üsküp ve Bosna serhaddinde kudretli bir uç beyi olarak faaliyet gösteren İsa Bey'in sancak beyi olarak sağladığı büyük gelirlerin bir bölümünü hayrata sarf ederek yaptırmış olduğu eserlerle Üsküp, Novi Pazar ve Saraybosna'nın kurulmasında önemli rol oynadığı bilinmektedir.²⁷ İmar faaliyetlerine yönetici kadronun veya aile fertlerinin vakıflar yoluyla öncülük ettiği gibi esnaf veya tüccardan imtiyaz sahibi ailelerin de bu türden hayır faaliyetlerinde yer aldığı görülmektedir.²⁸

Kalkandelen'de İshak Bey, İsa Bey gibi yönetici sınıfından olduğu gibi önde gelen ailelerin hayratlarıyla da yapılmış eserlere rastlanmaktadır. Şehirleşmenin önemli unsurlarından olan ibadethanelerin yanı sıra kale, köprü, hamam, imaret, su yolu inşası gibi örgütlenmiş sosyal yapının diğer unsurlarını da Kalkandelen'de görmek mümkün olmaktadır.

3.1. Kalkandelen Camileri

Müslüman göçmenlerin din ihtiyaçlarını karşılamak için olduğu kadar yerli halktan İslam'ı kabul edenlerin sayısının günden güne artması ibadethanelerin inşasını gerekli kılmaktaydı. İnşa edilen ibadethanenin etrafına yerleşen halk yeni mahallelerin teşekkül etmesini sağlıyordu.²⁹ 1529 tarihli icmal defterlerinden aktarılan bilgiye göre Kalkandelen'de sözü edilen tarihte 1 cami, 5 mescit, 1 hamam ve 1 imaret bulunmaktaydı. Bu cami ve mescitlerde 1 imam, 5 hatip ve 4 müezzin olmak üzere 9 görevlinin vazife yaptığı bilgisi aktarılmaktadır.³⁰

Günümüze kadar ulaşabilmiş olan bu eserler fiziki yapılarıyla günümüz Kalkandelen'in bir Osmanlı şehri hüviyetini korumasında etkin oldukları gibi işlevsellikleriyle de kültür aktarımı sağlayıp o ruhun canlı kalmasını sağlamıştır. Çok eski tarihe dayandıkları her hallerinden belli olan bu eserlerin bazılarının tarihçesini bildiren belgelerin eksikliği bizi Kalkandelen Müftülüğü, cami mütevellî heyetleri, görevlileri ve toplumun önde gelen kişileri

²⁶ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 61, vd.

²⁷ Enes Pelidiya – Feridun Emecen, "İsa Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002) 22/475.

²⁸ İlhan Şahin, "Şehir (Osmanlılar'da)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/447.

²⁹ Uğur, "Şehirleri ve Şehirleşme", 306.

³⁰ Konu ile ilgili bkz: İnbaşı, "Makedonya'da İslam Kültürü; Üsküp ve Kalkandelen Örneği", 146.

ile yapmış olduğumuz görüşmeler neticesinde elde ettiklerimiz ile yetinmemizi zorunlu kılmıştır.³¹

3.1.1. Gam Gam Camisi

Gam Gam Camisi, Kalkandelen’de yapılmış olan ilk cami olarak kaydedilmiştir.³² Cami, bugünkü Kalkandelen’in merkezine çok yakın bir yerde bulunmaktadır. Etrafında oluşan yerleşim birimi asırlarca Gam Gam mahallesi adıyla anılmıştır. Mahallenin başında, büyük bir kısmı Türkiye’ye göç etmiş olan Gam Gam ailesinin geride kalan fertleri ikamet etmeye devam etmektedirler.

Gam Gam Camii, 1463 yılında İşhak Bey’in oğlu İsa Bey tarafından sancakbeyi olarak görev yaptığı dönemin sonuna doğru kendi imkanları ile inşa ettirmiş olduğu bir camidir. Birçok caminin inşasını bizzat denetleyerek takip eden İsa Bey, İstanbul’dan hocalar ve vaizler getirtmeyi de ihmal etmemiştir. Caminin bahçesinde bir medrese yaptırarak zamanın anlayışına uygun bir külliyenin meydana gelmesini sağlamıştır. Böylece Kalkandelen’de ilk medresenin yapılmasına katkıda bulunmuştur.³³

Cami binası, zaman içerisinde tadilat görmüş olsa da ilk inşa edilmiş hali ile yakın bir tarihe kadar (2009) faal bir şekilde varlık gösterebilmiştir. Beş asrı aşkın bir süre Müslüman yerli halka hizmet veren bu camide, Ali Rıza Efendi, Hafız Halid gibi zamanın kıymetli hocaları görev yapmış, talebe yetiştirmiştir. Daha büyük bir binaya sahip olma düşüncesiyle 2009 yılında camii binası yıktırılmış ve 2013 yılında yapımı tamamlanan yeni bir bina ile değiştirilmiştir.³⁴

Yeni bir binaya kavuşmuş olsa da günümüzde hala aynı isimle faaliyet göstermeye devam eden camide imam, müezzin ve muallim olmak üzere üç görevli bulunmaktadır. Binanın içerisinde kadınlara ve çocuklara yönelik temel dini eğitim verildiği bir mektep de yer almaktadır. Her sene Kalkandelen Müftülüğünün denetiminde yapılan sınavların neticesinde hak kazanan öğrencilere sertifika verildiği halka açık hatim merasimleri düzenlenmektedir.

Ayrıca cami binasının önünde abdest alma yeri olarak kullanılan bir şadırvan, solunda iki mezardan oluşan parmaklıklarla çevrili bir hazire ve arka bahçesinde de biri gasilhane diğeri lavabo olarak hizmet veren iki yapı daha yer almaktadır. Günümüzde cami, Kalkandelen Müftülüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

3.1.2. Eski Cami

Üsküp Sancak Bey’i tarafından inşa ettirildiği sanılan bu eser en eski camilerden biridir.³⁵ Yerli halk ile yapmış olduğumuz konuşmalarda Camii’nin banisi olarak İşhak Paşa’nın olduğu bilgisini aktarmış oldular. Bu da Eski Camii’nin Gam Gam Cami’sinden önce inşa edilmiş olması gerektiğini göstermektedir.

Şehir merkezinde yeni postanenin hemen arkasında inşa edilmiş olan cami, geniş ve yeşil bir avlunun ortasında yer almaktadır. Değişik zamanlarda tadilat görmüş olduğu belli olan

³¹ Konu ile ilgili görüşmüş olduğumuz Kalkandelen Arşivi Müdürü, Osmanlı’nın bölgeden çekilişi ile birlikte belgeleri de götürmüş olduğu ihtimali üzerinde durmasının yanı sıra 1960’lı yıllarda meydana gelen yangın esnasında belgelerin tamamının yandığını dolayısıyla arşivde söz konusu tarih öncesine dair herhangi bir belgeye rastlamanın mümkün olmadığını söyledi. Yangın öncesinde var olan belgelerin herhangi bir kaydı bulunmadığından yangın nedeniyle ziyan olan belgeler hakkında da bir fikir sahibi olmanın mümkün olmadığını ifade etti.

³² Aruçi, “Kalkandelen”, 24/263.

³³ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 60; Aruçi, “Kalkandelen”, 24/263.

³⁴ Bkz: Resim No 3.

³⁵ Aruçi, “Kalkandelen”, 24/263.

bina, günümüzde de ibadethane olarak faaliyet göstermektedir. Son cemaat yerinin de harime eklenmiş olmasıyla birlikte binanın içerisinde ahşap sütunlar üstüne yerleşmiş mahfil ve bu mahfile çıkararak ahşap merdivenler de yer almaktadır. Mimari açıdan kayda değer bir özelliği olmasa da altı asrı aşkın bir geçmişe şahitlik eden ve toplumun irşadında hizmet veren bu yapının toplumsal ve kültürel ağırlığını inkar edemeyiz. En zor dönemlerde dahi nice fedakarlıkları üstlenerek bu camide hizmet etmiş Hafız Yümni Efendi, Hafız Kurra Muhammed Efendi Yümni, Hafız Abdülfettah Efendi Selim, Abdürrahim Efendi, İbrahim Efendi Şerif ve 2013 yılında kaybettiğimiz Türk tavrıyla okuyan güzel sesli müezzin Hacı Emin Efendi Şerif de bulunmaktadır.

Yakın bir tarihte yol kenarındaki eski mektep binası yıktırılıp caminin önünün açılması sağlanmıştır. Cami bahçesinin sağ tarafında çocuklara temel dini eğitim vermek üzere 2012 yılında inşa edilmiş olan bir mektep yer almaktadır. Söz konusu binada haftanın beş günü çocuklara temel dini eğitim verilmektedir. Her sene Kalkandelen Müftülüğünün denetiminde yapılan sınavların neticesinde hak kazanan öğrencilere sertifika verildiği halka açık hatim merasimleri düzenlenmektedir.

Caminin bahçesindeki diğer binalarda uzun bir süre Kalkandelen Müftülüğü bulunuyordu. Daha sonra Paçikeva bölgesine taşınmış olan bu birim yerini 2004 yılından itibaren faaliyete geçen Üsküp İsa Bey Medresesi'ne bağlı Kalkandelen Kız Şubesi'ne bırakmıştır. Bir hayli eski ve küçük olan bu binanın yerine 2009/2010 yılları arasında İstanbullu bir hayırseverin katkılarıyla okul, yeni binasına kavuşmuş oldu. Yine caminin yan tarafında bir gasilhane ve abdest alma yeri de bulunmaktadır. Günümüzde cami, Kalkandelen Müftülüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir.³⁶

3.1.3. Yukarı Çarşı Camii

Yukarı Çarşı Camii adından da anlaşılacağı üzere Yukarı Çarşı'da bulunmaktadır. Çarşıyı ikiye bölen Köpük deresinin sol tarafında yer alan bu cami de günümüze kadar ulaşabilmiş eski camilerin arasında yer almaktadır. XV. yüzyıl sonu XVI. yüzyıl başlarında Kuklin Bey³⁷ tarafından yaptırılmış olduğu bilinmektedir.³⁸

Kesintisiz faaliyet gösteren cami, 1814–1816 yıllarında onarılmış ve bazı ilaveler yapılmıştır. Söz konusu tarihte yapılmış olan müdahaleler hakkında tam olarak bilgi sahibi olamasak da son cemaat yerinin önünü kapatma suretiyle harime eklendiğini böylece caminin içerisinde daha da genişlemesine olanak sağlandığını görmek mümkün olmaktadır. Caminin içerisinde ahşap sütunlar üstünde yükselen bir mahfil bulunmaktadır. Yukarı Çarşı Camii, eskiden beri kadınların da geldiği bir cami olduğu için mahfil kısmı bilhassa Ramazan ayı boyunca genellikle kadınlar için tahsis edilmektedir. Minber, mihrap ve ahşap kürsüsü, zaman içerisinde yapılmış tadilatlarla bugünkü şeklini almıştır. Benimde on sene boyunca görev yaptığım bu cami, aynı zamanda yakın dönemlerde kimlik mücadelesi vermiş, irşadıyla halka umut olmuş, efendiliğiyle ve vakarı ile örnek olmayı başarmış Hafız Taceddin Efendi Şehabi ile Molla Garip Efendi'nin de görev yapmış olduğu bir camidir.

Yukarı Çarşı Camii'nde cami binası dışında yakın tarih dönemlerine kadar faaliyet gösteren medrese bulunmaktaydı. Yukarı Çarşı Camii Medresesi olarak bilinen bu medresede,

³⁶ Bkz: Resim No 4.

³⁷ Yaklaşık 50 sene gibi bir süre Kalkandelen yönetiminde bulunmuş Buharalı Mehmet Bey. Ayrıca meşhur Jelina Köprüsünün de banisi olarak bilinmektedir.

³⁸ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 61.

Süleyman Efendi Şehabi, Kamil Efendi Reka ve Bedaet Efendi Yusuf gibi son dönem Osmanlı alimleri ders vermiştir. Zamanın önemli ilim mahfillerinden olan bu kurum, sonraki dönemlerde Kalkandelen ve civarında hizmet edecek nice alimin yetişmesine vesile olmuştur.

Yakın bir tarihte yine onarım gören cami binası, günümüzde de hala faaliyet göstermeye devam etmektedir. Cami binasının önünde çok eski olduğu belli olan mermer taşlı bir şadırvan yer almaktadır. Sol tarafında da musalla taşı bulunmaktadır. Caminin bahçesinde, sağ tarafında hazire ve ilerisinde de abdest alma alanı olarak kullanılan çeşmelerle çevrili örtülü bir alan yer almaktadır. Yine caminin bahçesinde sağ tarafında yola bakan altı dükkân üstü de mektep olarak planlanmış üç odalı bir bina daha bulunmaktadır. Söz konusu binada haftanın beş günü çocuklara temel dini eğitim verilmektedir. Her sene Kalkandelen Müftülüğünün denetiminde yapılan sınavların neticesinde hak kazanan öğrencilere sertifika verildiği halka açık hatim merasimleri düzenlenmektedir.

Kalkandelen Müftülüğüne bağlı olarak faaliyet gösteren camide bir imam, bir müezzin ve bir muallim olmak üzere üç hizmetli görev yapmaktadır.³⁹

2.1.4. Küçük Cami (Muharremçe)

Kalkandelen'deki eski camilerden biri olan bu cami, Yukarı Çarşı'da yer almaktadır. Çarşı'yı ikiye bölen Köpük nehrinin sağ tarafında mahallelerin arasında Baleza Çeşmesi'nin az ilerisinde yer alan cami, halk arasında daha çok Muharremçe adıyla anılmaktadır. Yapımı veya banisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız bu cami binası ilk hali ile yakın zamana kadar varlık gösterebilmiştir. Tek katlı kerpiçten olan binanın ön kısmında mahfile çıkmaya yarayan ahşap merdivenler uzanmaktaydı. Bir hayli haraplanmış olan yapının yerinde günümüzde çok daha büyük yeni bir bina bulunmaktadır. Yerliler arasında Küçük Camii olarak bilinse de halkın arasında daha çok "Muharremçe" adıyla meşhur olmuştur.⁴⁰

Cami binasının hemen bitişiğinde mektep olarak faaliyet gösteren bir bina daha bulunmaktadır. Söz konusu mektepte, haftanın beş günü çocuklara temel dini eğitim verilmektedir. Kalkandelen Müftülüğünün denetiminde yılda bir kere yapılan sınavların neticesinde hak kazanan öğrencilere sertifika verildiği halka açık hatim merasimleri de düzenlenmektedir. Ayrıca Muharremçe Camii'nde her gün duasının ikinci namazında yapıldığı bir hatim indirilmeye devam edilmektedir. Kalkandelen Müftülüğüne bağlı olarak hizmet veren camide bir imam, bir müezzin ve bir muallim olmak üzere üç görevli bulunmaktadır.

3.1.5. Saat Camii

Yapımı eski tarihlere dayanmaktadır. Haziresindeki 1502 ve 1547 tarihlerini taşıyan mezar kitabeleri eskiliğine şahadet etmektedir. Yakın bir zamanda ahiret alemine göçmüş olan eski imamlarından Hafız Salih'in aktarmış olduğu bilgilere göre Saat Camii, Üsküp Kurşunlu Han'ın banisi olarak da bilinen Muslihuddin Abdülgani tarafından yaptırılmıştır.⁴¹ Zaten bahçedeki mezar taşlarından, kabirlerden birinin Muslihuddin Abdülgani'nin eşine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Saat Camii, şehir merkezine çok yakın bir yere yerleşmiş bir ibadethanedir. Etrafına uzanan mahalle halen Saat Mahallesi adıyla anılmaktadır. Şehir merkezini ortaya alacak şekilde Gam Gam Camisi ve Eski Cami ile birlikte üçgen çizerek devamında aynı isimleri taşıyan

³⁹ Bkz: Resim No 6.

⁴⁰ Bkz: Resim No 5.

⁴¹ Arslani, *Tetova Nē Dosjen e Kohēs*, 260.

mahallelerin de uzanmış olmaları bu eserlerin rastgele yerlere inşa edilmediği, planlı bir yapılanma sonucu kurulduğunun göstergesi olmaktadır.

Caminin batısında 1933 yılına kadar varlık gösteren Bizans döneminden kalma bir saat kulesi bulunmaktaydı ki, caminin isminin de oradan geldiği tahmin edilmektedir. Saat Kule'nin yanında bir medrese ve karşı hizasında da bir misafirhane ile tam bir külliye görünümünü arz eden bu yapıdan 1926 yılında medrese binası daha sonraki dönemde ise Saat Kule yıkılmıştır. 1960'larda cami binasının yıkımı için karar çıkmış olsa da cemaatin direnmesi ve diplomasisi sayesinde bu yapı yıkımdan kurtarılmıştır.⁴²

Zaman içerisinde tadilat görmüş olan cami binası, ilk haliyle günümüzde de hizmet vermeye devam etmektedir.⁴³ Cam mekânlarla sarılmış olan son cemaat yeri binanın genişlemesine yardımcı olmuştur. Tek katlı kare planlı olarak planlanmış olan yapının içerisinde ahşap sütunlar üzerinde yükselen bir mahfil bulunmaktadır. İçerden ve dışarıdan olmak üzere mahfile ulaşmayı sağlayan iki çift ahşap merdiven bulunmaktadır. Binanın hemen sol tarafında mektep olarak faaliyet gösteren küçük iki katlı bir yapı bulunmaktadır. Söz konusu binada, haftanın beş günü çocuklara temel dini eğitim verilmektedir. Her sene Kalkandelen Müftülüğünün denetiminde yapılan sınavların neticesinde hak kazanan öğrencilere sertifika verildiği halka açık hatim merasimleri düzenlenmektedir. Ayrıca Saat Camii'nde her gün duasının yapıldığı bir hatim de okunmaktadır. Kalkandelen halkının muhafazası için okunmakta olan bu hatim geleneği uzun yıllar boyunca Çarşı Camii'nde uygulanma bulmuş bir gelenektir. Ancak 1965 yılında Çarşı Camii'nin yıkılması ile birlikte bu gelenek Saat Cami'si tarafından devam ettirilmektedir.⁴⁴

Kalkandelen Müftülüğüne bağlı olarak hizmet veren camide bir imam bir müezzin ve bir muallim olmak üzere üç görevli vazife yapmaktadır.

3.1.6. Çarşı Camii

Tupan Camii ismi ile de bilinen bu cami, Kalkandelen'in tam merkezinde yer alıyormuş. XVI. yüzyılda inşa edilmiş olduğu tahmin edilen cami, merkez camii vasfıyla Kalkandelen'in en büyük camisi konumundaymış.⁴⁵ Diğer tarihi eserler bir şekilde dönemin acımasızlığından kendini koruyabilmiş ise de Çarşı Camii maalesef 1965 yılında yönetim tarafından yıkılmıştır. Günümüzde camiden boşalmış olan yer, sonradan inşa edilmiş olan Kültür Merkezi'nin parkı olarak planlanmıştır. Son dönemlerde siyasilerin aynı yerde tekrardan bir camii inşa etme vadi olmuştur. Ancak bunun gerçekleşebilme imkanının olup olmadığını zaman gösterecektir.

3.1.7. Alaca Camii

Günümüzde Kalkandelen'in sembolü haline gelen bu cami en değerli tarih eserlerinden biridir. Dış cephesindeki renkli dekorasyonundan dolayı bu ismi alan cami, XVII. yüzyıl sonlarında şehri kaplayan yangıda hasar gören binanın onarılmasında ve Kalkandelen halkına tekrar kazandırılmasında büyük rolü bulunan Abdürrahman Paşa'ya ithafen Paşa Camii ismi ile de anılmaktadır. Köpük nehrinin sağ tarafında kurulmuş olan yapı uzun minaresi, türbesi, çeşmesi ve kendine has dekoratif yapısı ile temayüz etmektedir.⁴⁶

⁴² Arslani, Tetova Në Dosjen e Kohës, 259-260.

⁴³ Resim No 7.

⁴⁴ Arslani, Tetova Në Dosjen e Kohës, 261.

⁴⁵ Resim No 8.

⁴⁶ Abas Jahja – Abas İslami, *Monumentet Kulturo-Fetare İslame Ne Maqedoni* (Shkup: Bashkesia Fetare İslame e Maqedonise, 2014),107-110.

Göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahip olan cami, dünyadaki nadir örneklerden biri olarak alışagelmış camilerden çok farklıdır.⁴⁷ Bir sanat harikası olarak nitelendirilen bu eserin yalnız iç duvarları değil dış duvarları da hiç boşluk kalmayacak şekilde rengarenk süslerle donatılmıştır. Caminin dış cepheleri dörtgen şeklinde renkli kalem işleriyle işlenmiştir.⁴⁸ İç dekorasyonda ise, Osmanlı dönemi şehir manzaraları yer almaktadır. Duvarlar, şehir ve manzara tasvirleri, barok-rokoko süslemeler, hat ve bitkisel motifler ile bezenmiştir.⁴⁹

Alaca Camii kare planlı bir yapı olarak planlanmıştır. Giriş bölümünde üç tarafı açık, üstü mahfil bölümüyle kapalı son cemaat yeri bulunmaktadır. Mahfil, yarım küre şeklindeki üç balkon ile harime açılmaktadır. Beyaz mermerden yapılmış olan mihrap ve minber, zengin dekorasyonla bezenmiştir.⁵⁰ Kiremit kaplı çatı ile örtülü olan cami, bu haliyle daha çok klasik ev mimarisinde kullanılmakta olan çatı tipine sahiptir. Bahçe, türbe, hazire ve şadırvanı de içine alacak şekilde duvarlarla örülmüştür. Caminin sağ tarafında, XV. yüzyılda inşa edilen camiye ait, oyulmuş taştan klasik bir minare vardır. Bugünkü yapı ise, tüm özellikleriyle beraber Osmanlı barok ve neoklasik stiline bir karışımıdır. Bu üslup daha çok eski şehir ev mimarisinde görülmektedir.⁵¹

Cami, Anadolu'dan göç etmiş olan Hurşide ve Mensure Hanım isminde iki kardeş tarafından 1495 senesinde yaptırılmıştır. Caminin bahçesinde sekizgen bir türbede medfun olan kardeşlerden Hurşide Hanım'ın dul olduğu, Mensure Hanım'ın da hiç evlenmediği ve çeyiz paralarıyla bu camiye yaptırdıkları rivayet edilmektedir. Zaman içerisinde ve bilhassa XVII. yüzyıldaki büyük yangın nedeniyle harap olan cami, XIX. yüzyılda Abdürrahman Paşa tarafından onarılmıştır. Bugün Paşa Camii olarak da anılan Alaca Camii'nin Kalkandelen'e Abdürrahman Paşa'nın hediyesidir denebilir. Kendi nezaretinde yürütmüş olduğu onarım işinde çok titiz davranarak bütün süslerin, arabesklerin olduğu gibi yenilenmesini sağlamıştır. İç ve dış süslerin yapılışında tamamen doğal malzemenin kullanılmış olması günümüze dek kalmasını sağlamıştır. Rivayetlere göre boyaların hazırlamasında yüzbinlerce yumurta sarısı kullanılmıştır. Ayrıca yeni bir minare eklenerek ve minber kısmına el işi süslemeler yaptırılarak ilavelerde bulunulmuştur. Cami bahçesindeki mermer türbe ve şadırvan da yine Abdürrahman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Söz konusu şadırvan sadece abdest alma yeri olarak değil zamanında civar bölgede yaşayan halkın su ihtiyacını temin eden önemli bir yapı olmuştur.⁵²

3.2 Kalkandelen Tekkeleri

Osmanlı'nın Balkanları fethinde ve Türk İslam kültürünün yerleşmesinde dervişlerin rolü büyüktür. Bir *İslam şövalyesi ve misyoneri* olarak kabul edilen, Gaziyân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm olarak isimlendirilmiş olan dervişler, bazen fetih askerlerine eşlik ederek bazen de kendi başına ıssız yerlerde veya geniş arazilerde tekke veya zaviyelerini kurup yerleşmekteydiler. *Bir asker gibi savaşabilen, bir köylü gibi de çalışabilen* bu dervişler, ziraat veya çevrenin müsait olduğu başka mesleklerle uğraşarak maddi kalkınmada katkıları olduğu gibi, çevre halk ile de yakın ilişki kurarak halkı yeni kültüre ve inanca ıslandırmaktaydılar.⁵³

⁴⁷ Resim No 9.

⁴⁸ Resim No 10.

⁴⁹ Jahja – İslami, *Monumentet Kulturo-Fetare İslame Ne Maqedoni*, 107; Resim No 11.

⁵⁰ Resim no 12.

⁵¹ Behicüdin Şehapi, *İslam birliği ve Kuruluşları* (Üsküp: 1997), 54.

⁵² Jahja-İslami, *Monumentet Kulturo-Fetare İslame Ne Maqedoni*, 107-110; Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 37-40.

⁵³ Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 35 vd.

Bu haliyle tarikatlar, Kalkandelen'in sadece dinî değil siyasi, kültürel ve iktisadi hayatında önem rol oynamışlardı. Kalkandelen'de Rufai, Nakşibendi ve Bektaşî tarikatları yayılmıştır. Rufailiğin bariz izlerine rastlamasak da Nakşibendilik epey yaygın olan bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünni anlayışın hâkim olduğu Nakşibendilik tarikatı, Bektaşîliğin zayıflamasıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Zikirlerini önceden bir Bektaşî Tekkesi olan Yarar Baba tekkesinde yürütmekteydiler ancak 1912 yılından sonra Sırp yönetimi bu tekkeyi Nakşilerin elinden alarak sahiplenen bazı gayrimüslimlere vermiştir. Nakşibendiler de bundan sonra zikirlerini bugün "Ştipska" diye anılan mahalledeki bir evde devam etmişlerdir.

Kalkandelen'deki en etkin tarikat Bektaşîliktir. Bektaşîliği Kalkandelen'e taşıyan Sersem Ali Baba'dır. Rivayetlere göre Sultan Süleyman'ın sadrazamı iken derviş olarak azlini isteyince Sultan, "Gidipte Sersem mi olacaksın" demesiyle ona bu isim verilmiştir. Bir diğer rivayete göre ise Sultan Süleyman'ın eşi Mahidevran'ın ağabeyi olan Sersem Ali Baba Dimetoka'da görev yapıyordu. Ancak, Mahidevran'ın gözden düşürülmesiyle birlikte ağabeyi de 1538 yılında Dimetoka dergâhından Kalkandelen'e sürülür.⁵⁴

3.2.1. Harabati Baba Tekkesi

Kalkandelen'e göç eden Sersem Ali Baba, şehrin Güneybatısında geniş ve boş bir araziye yerleşmiştir. Çevresinin vakıflarla donatılmış olduğu bu bölgede büyük bir dergâh inşa etmeye başlayan Sersem Ali Baba, 1551 senesinin başlarına doğru yapının inşasını tamamlamıştır. Dimetoka'da Baba unvanını elde eden Sersem Ali Baba, oradan getirmiş olduğu dervişleriyle birlikte bir yandan İslam dinini yayılması için çalışırken diğer taraftan geniş araziye işleyerek kışın kıtlık çeken fakir halka erzak ve yiyecek yardımında bulunarak halkın gönlünün hem yeni dine hem de efendilerine ısınmasını sağlamıştır. Sersem Ali Baba'dan sonra, tekkeyi canlandıran hatta ikinci banisi olarak kabul edilip ismini de kendisinden aldığı Harabati Baba (ö. 1194/1780) bu görevi devam etmiştir.⁵⁵

22 bin metrekare genişliğinde bir arazide kurulmuş olan tekke, kalın ve yüksek duvarlarla çevrelenmiştir. Güney, Batı ve Doğu taraflarında büyük giriş kapıları yerleştirilmiştir. Bahçede selamlık binası, kışlık bina, yazlık köşk, harem bölümü, aşevi, hamam, kule, kiler, at ahırları, ambarlar ve tam ortasında 18 ahşap süslemeli sütun üzerinde üstü kapalı bir şadırvan bulunmaktadır.⁵⁶ Şadırvanın giriş kapısında "Ya Mufettih'ul-ebvab iftah lena hayre'l bab." yazılı kitabe bulunmaktadır.⁵⁷ İstanbul'da ölmüş olan Sersem Ali Baba'ya, Harabati Baba tarafından teberrüken yapılan bir makam vardır.⁵⁸

Tekke'de dergâh mürşitlerinin ve halkın önde gelenlerinin gömülmüş olduğu özel mezarlık da bulunmaktadır. Mezar kitabelerinden sırayla kimlerin mürşitlik yaptığını görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca şehrin önde gelenleri de buraya gömülürdü. Kalkandelen'de yöneticilik yapmış olan ve 1822 yılında vefat etmiş Recep Paşa'nın da kabri bir odada tek başına bulunmaktadır.⁵⁹

Tekke, halk tarafından görmüş olduğu iltifat neticesinde kısa bir süre sonra bölgenin en zengin tekkesi haline gelir. Recep Paşa ve oğlu Abdürrahman Paşa, dergâha çok sayıda arazi

⁵⁴ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 48-49.

⁵⁵ F. W. Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, (trc. Ragıp Hulusi), İstanbul 81,82; Muhammed Aruçi, "Harabati Baba Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları) 16/69-71; Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*,50.

⁵⁶ Bkz: Resim No 13, 14, 15, 16, 17.

⁵⁷ Resim No 14.

⁵⁸ Jahja - İslami, *Monumentet Kulturo-Fetare İslame Ne Maqedoni*,115.

⁵⁹ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*,53.

ve çiftlik hibe etmişlerdir. Bilhassa Abdürrahman Paşa, yapmış olduğu onarım ve tamiratla tekkenin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu dönemlerde artık Paşalar sülalesi tekkenin sahipleri olarak görülür.⁶⁰ Bektaşiliğın eskisi gibi rağbet görmemesinden dolayı tarikatın akıbetinden endişelenen Recep Paşa vasiyetinde, bir varisin kalmaması durumunda tekkenin mirasçısı olarak Dimetoka dergâhını tayin etmiştir.⁶¹

Gerek halkın Bektaşiliğe olan ilgisizliğı gerekse dönemin hususiyetleri tekkenin 1945 yılına kadar terkedilmiş, 1945 yılında ise tamamen kapatılması ile sonuçlanmıştır. 1967 yılında dönemin yeni hakimleri tarafından restorasyonu başlatılmış olan çalışmalar, 1971 yılında tamamlanmış ve komünizm dönemindeki güçlü bir tekstil fabrikasının himayesinde turistik tesis olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1994 yılında Bektaşi dervişleri tekkenin bir bölümüne yerleşmişlerdir. 2001 yılında meydana gelen iç huzursuzluklarda ateş hattının tam ortasında bulunan bu eser, fazla zarar görmeden kuruluş amacına uygun fonksiyon edebilecek yapısına kavuşmuştur. Günümüzde Harabati Baba Tekkesi bir kültür eseri olarak kanunun muhafazası altında bulunmaktadır.

3.2.2. Yarar Baba Tekkesi

Poroy köyünde kurulmuş olan bu Bektaşi tekkesi de halk tarafından büyük iltifat görmüştü. Ancak XVIII. yüzyıldan sonra Bektaşiliğın eski nüfuzunu kaybetmesi nedeniyle tekke, mülkleriyle birlikte Nakşibendilere devredilmiştir. Osmanlı'nın bölgeyi terk etmesiyle birlikte bazı gayrimüslimler bu mülklerde hak iddia ettiklerinden tekke binası Sırp yönetim tarafından gayrimüslimlerin tasarrufuna bırakılmıştır.⁶²

3.2.3. Koyun Baba Tekkesi

Koyun Baba Tekkesi, Kalkandelen'in batısında, Şar dağı yolu üzerindeki Şipkovitsa köyü yakınlarında bulunan bir Bektaşi tekkesidir. Tekke, eski dönemlerde atlarla yolculuk yapıldığı ve Prizren'e gitmek için kullanılan bir yol üzerinde bulunmaktadır. Zamanının Prizren yolu üzerinde yer alan bu tekkenin yanında en az beş yüz sene eski olduğu tahmin edilen Koyun Baba mezarı bulunmaktadır. Eskiden bu yolu kullanan yolcuların hem Koyun Baba mezarını ziyaret ettikleri hem de tekkenin yol tarafında bulunan penceresine mezarın bakımı için para bıraktıkları rivayet edilir. Ancak günümüzde türbe ve tekke bakımsız bir halde terkedilmiş görünmektedir.⁶³

3.2.4. Nakşibendi Tekkesi

Bektaşiliğın zayıflamasıyla birlikte Kalkandelen'de Nakşibendiliğın yaygınlaştığı görülmektedir. Başlangıçta zikirlerini Poroy köyündeki Yarar Baba Tekkesi'nde icra eden Nakşibendiler, tekkenin ellerinden alınmasıyla birlikte zikirlerini Kalkandelen'deki Nakşibendi dergâhında icra etmeye devam ettiler. Bu dergâh, Köpük nehrinin sağ tarafında kalan Yukarı Çarşı'nın 250 metre ilerisinde günümüzde "Ştipska" adıyla bilinen mahallede yer almaktaydı. Şeyh Mustafa ve en son şeyh olarak bilinen Şeyh Hüseyin bu dergâhın tanınmış şeyhleri arasında yer almaktadırlar.⁶⁴

3.2. Kalkandelen Köprüleri

⁶⁰ Ali Vishko, *Harabati Teqe e Tetoves Dhe Veprimtaria ne te ne Periudhën e Kaluar* (Tetovë: 1997),75.

⁶¹ Nadi Bilmenoğlu'nun vermiş olduğu bilgiye göre söz konusu vasiyetname ailenin arşivindeki belgeler arasında bulunmaktadır. Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*,57.

⁶² Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*,45.

⁶³ Bir Şipkovitsa köylüsünün ifadeleri doğrultusunda aktarılmıştır.

⁶⁴ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 45;Arslani, *Tetova Në Dosjen e Kohës*, 43.

Ulaşım, şehirleşmenin önemli bir unsuru olmaktadır. Kalkandelen gibi ortadan nehir ile bölünen bir şehirde şehrin iki tarafını birleştirecek, ulaşımı kolaylaştıracak köprülerin inşası ayrı bir önem taşımaktadır. Osmanlı döneminde Kalkandelen’de Yukarı Çarşı’dan şehrin bitimine işaret eden demiryoluna kadar inşa edilmiş olan dört köprü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Paşa Camii yakınlarında Cami ile hamamı bağlayan köprüdür. Köprü, 1821 yılında Abdürrahman Paşa tarafından inşa edilmiştir. Uzun süre halkın kullanımında olan köprü, 1934 yılında yıktırılmış yerine yeni ve daha geniş bir köprü yapılmıştır.⁶⁵

İkinci köprü Yukarı Çarşı’nın her iki tarafını bağlayan bir köprüydü. Hasan Paşa tarafından yapılmış olan bu köprü Top Köprüsü adı ile anılmaktaydı. Ancak sel ve dere taşması gibi doğal afetler bu köprünün günümüze ulaşmasını engellemiştir. Şar dağıının yüksek tepelerinden sert bir inişle inen Köpük deresi, yağışların artması nedeniyle zaman zaman etrafındaki her şeyi süpürür şekilde taşar. Tekrar eden taşkınlar köprünün zayıflaması ve neticede yıkımını sağlamıştır. Bir süre sonra aynı yerde yeni bir köprü yapılmıştır.⁶⁶

Eski tıp lisesinin yanında yer alan Kazazlar Köprüsü⁶⁷ de Recep Paşa tarafından Kalkandelen’e hediye edilmiş bir köprüdür. Doğal afetlerden zarar gören diğer köprüler gibi bu köprü de 1979 yılındaki derenin taşması sonucu yaşanan sel neticesinde yıkılmıştır. Yakın zamana kadar yerine yapılmış olan demir köprü ancak yayaların kullanabileceği bir köprüydü. Şimdi ise araçların da kullanımına açılacak şekilde yeniden inşa edilmiştir.⁶⁸

Osmanlı zamanından yapılmış ve günümüze kadar ulaşabilmiş tek köprü Tabakhane köprüsüdür.⁶⁹

3.3. Kalkandelen Hamamı

Bir şehirleşme göstergesi olarak inşa edilen mamurelerin arasında hamamlar da yer almaktadır. Alaca Camii ile birlikte bir külliye oluşturacak şekilde inşa edilen Kalkandelen Hamamı, Alaca Camii’nin banilerinden Measure Hanım tarafından yaptırılmıştır. Alaca Camii’nin solunda hemen nehrin öbür tarafında kurulmuş bir yapı olarak, XIX. yüzyılda Abdürrahman Paşa tarafından onarılarak günümüze kadar gelebilmiştir.⁷⁰ Günümüzde sanat galerisi olarak kullanılmakta olan ve değişik kültürel faaliyetlere ev sahipliği yapmaya devam eden bu fiziki yapısından hiçbir şey kaybetmeden geçmişe şahitlik yapmaya devam etmektedir.⁷¹

3.4. Kalkandelen Kalesi

Varlığı Osmanlı öncesine dayanan şehirlerde bir kalenin var olması hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinin ortak özelliğini oluşturmaktadır.⁷² Kalkandelen Kale’si de, Kalkandelen’e Abdürrahman Paşa tarafından hediye edilmiş eserlerden biridir. Baltepe’nin tepesinde şehri tepeden izler bir vaziyette duran Kalkandelen Kale’sinin inşaatı 1797 senesinde Koca Recep Paşa tarafından başlatılmıştır. Aslında Kale, önceden var olan bir kalenin yerine yükseltilmiştir. Recep Paşa kaleyi bu eski temeller üzerinde yükseltmeyi planlamıştı. Ancak mali durumu buna müsait olmadığından yarıda kesmek zorunda kalmıştı. 1822 senesinde Kalkandelen Paşalığı’na

⁶⁵ Arslani, *Tetova Në Dosjen e Kohës*, 283.

⁶⁶ Arslani, *Tetova Në Dosjen e Kohës*, 283.

⁶⁷ Resim No: 18, 19.

⁶⁸ Arslani, *Tetova Në Dosjen e Kohës*, 284.

⁶⁹ Arslani, *Tetova Në Dosjen e Kohës*, 285.

⁷⁰ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 38.

⁷¹ Resim No 20.

⁷² Şahin, “Şehir”, 446.

geçen oğlu Abdürrahman Paşa, kalenin inşaatını devam ettirmiş ve 1842 yılında tamamen kendi imkanlarıyla tamamlamıştır.⁷³

Toplumsal hafızada geniş bir yer tutan, hatta zaman zaman efsaneleşmiş bir hal alan kale ile ilgili birbirine benzeyen anlatımlardan biz, Nadi Bilmenoğlu'nun eserinde betimlemiş olduğu şekliyle aktarmakla iktifa edeceğiz:

110.000 metrekarelik bir alanı kapsayan bu kale, 4 metre kalınlığında mermerden duvarlarla çevrilmiş biri Güneydoğu, biri Kuzeydoğu olmak üzere demirden iki büyük giriş kapısı, Güney kısmında muhteşem bir saray, Güneydoğu kapısı yakınlarında bütün kulede bulunanlar için yemek hazırlanabilecek kapasitede bir mutfak, saray ile mutfak arasında derin bir su kuyusunun yaptırılıp tamamlanması için binlerce kişi yirmi sene çalıştırılmıştı. Dıştan ve içten gelebilecek tehlikelere karşı veya muhtemel askeri bir kuşatma neticesinde, kalede bulunanların tahliyesi ve Kalkandelen'deki konaklar ile irtibatı devam ettirmek için kullanabilecekleri, biri Köpük deresine, biri Lahça köyüne, biri de doğrudan doğruya Paşanın şehirdeki konaklarının bahçesine bağlanan üç gizli tünel de yaptırılmıştı. Tüneler faytonla geçilebilecek genişliğinde olduklarından Paşalar yazın aileleriyle birlikte şehirden bu tünel vasıtasıyla bir mesire yeri de olan Kale'ye faytonla gittiği rivayet edilmektedir.

Kalenin su ihtiyacı, Şar dağlarındaki kaynaklardan boru vasıtasıyla getirilen su ve inşa edilen çeşme vasıtasıyla karşılanmıştır.⁷⁴ Bugün kale, bakımsızlıktan tamamen harap olmuş vaziyettedir. Güzel havası ve yeşilliğinden dolayı halk tarafından bir mesire yeri olarak ziyaret edilmektedir.⁷⁵

3.5. Suyolu İnşası ve Çeşmeler

İslam dini, yayılmış olduğu bölgelerde suyu önemseyen bir medeniyetin inşa edilmesine vesile olmuştu. Osmanlı da, fethetmiş olduğu bölgelerde halkın su ihtiyacını karşılamak için suyolları ve tesislerinin inşasını önemsemiştir. Şar dağının eteğinde kurulmuş olan Kalkandelen'in halkına içme suyu tedarik etmek için elbette ki dağın zengin ve berrak suyundan yararlanılacaktı. Şehirleşmenin önemli bir unsuru olan halkın su ihtiyacını karşılama hizmeti yine yönetici sınıfı ile imtiyaz sahibi esnaf ve tüccar aileler tarafından üstlenilmekteydi. Kalkandelen halkının içme suyuna kavuşmasında Kalkandelen Paşalığının başında bulunan Koca Recep Paşa'nın büyük emeği vardır. Açtırmış olduğu kanallarla Şar dağının tepelerinde kaynayan berrak suyun Kalkandelen halkına ulaşmasını sağlamıştır.⁷⁶

Yukarı Çarşı'daki Baleza Çeşmesi de bu tür faaliyetlere örneklik teşkil edecek tarihi bir anıttır. Söz konusu çeşmenin yapılış nedeni, halk arasında yaygın olan şu rivayetle aktarılmaktadır. Baleza ailesinin önderi Feyzullah Baleza, Mora isyanını bastırmak üzere yola çıkan Kalkandelen Paşalığı alayında yer alan iki oğlunun şehit edilmesi üzerine teselliye hayır işlerine yoğunlaşmakta bulmuştu. Yukarı Çarşı ve tekke mahallesini içme suyuna kavuşturan Feyzullah Baleza'nın bu faaliyeti hayratlarından sadece birini oluşturmaktadır. Şar Dağı'nın doruklarındaki suyu halka ulaştırmak için su yolunun yanı sıra dört tane çeşme de inşa ettirmiştir. Çeşmelerden biri Harabati Baba Tekkesi'nde, diğeri tekke mahallesinde, üçüncüsü kendi evlerinin önünde ve dördüncüsü Baleza mahallesinin başında yer almaktaydı.⁷⁷

Baleza Çeşmesi adıyla günümüze kadar ulaşabilmiş olan çeşme, Baleza mahallesinin başındaki çeşmedir. Çeşme, 1821 yılında inşa edilmiştir. Yapı malzemesi olarak kullanılmış

⁷³ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 69.

⁷⁴ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 70-71.

⁷⁵ Resim no: 21.

⁷⁶ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 67.

⁷⁷ Arslani, *Tetova Nə Dosjen e Kohës*, 97.

olan mermerlerin Suriye'den getirilmiş olduğu rivayet edilmektedir. Çeşmenin üzerinde bir kitabe de yer almaktadır:

*Sâhib 'ül hayrât ve 'l hasenât budur ki bu tekne Baleza Mehmet b Feyzullah rahmetullahi aleyhima – sene 1236 h.*⁷⁸

Çeşmenin mimari yönünün değerlendirilmesi uzmanlarına düşmektedir, ama günümüze kadar gelebilmiş olan çeşme bu şekliyle kültür mirasımızın tarihi bir anıtını temsil etmektedir.

3.6. Misafirhaneler

Şehirler büyüdükçe ticaret yerlerinin de beraberinde geliştiği bir ortamda ticaret yerleri için birtakım hizmetler veren yeni yapıların da ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Önemli bir ticaret merkezi olarak Kalkandelen, bütün civar bölgelerin alışveriş için bulunduğu önemli bir pazardı. İhtiyaçlarını temin etmek veya üretmiş olduğu malı satabilmek için civar kasabalardan veya dağ köylerinden Kalkandelen'e gelmiş olanların emniyet ve güven içerisinde ticaretlerini yapabilmeleri için de birtakım kolaylıkların temin edilmesi gerekiyordu. Bu da yine devletin eliyle değil de vakıf örgütlenmesi olarak birtakım hak ve imtiyaz sahibi ailelerin üstlenmiş olduğu bir hizmetti. İnşa edilmiş olan misafirhanelerde bilhassa uzak yoldan ve köylerden gelmiş olup da kalacak yer bulamayanlara yatak ve yiyecek temin edilmekteydi. Önde gelen belli ailelerin evlerinin yanı başında evden ayrı olarak inşa edilmiş olan bu binalardan bugüne kadar ulaşmış olana rastlamak maalesef mümkün olmamaktadır. Bunun bir örneğini yirmi sene öncesine kadar Baleza ailesinin evinin yanında görme imkanına sahiptik. Yakın bir tarihe kadar varlığını koruyabilmiş olan bu binaya dair bilgileri aile fertlerini ağızından aktarmaya çalışacağız:

Meyve veren ağacı da, çiçeği de bol büyük bir bahçenin ortasında olan Balezaların evlerinin hemen yanında yola bakan bahçe tarafı duvarlarla çevrili iki katlı bir bina daha vardı. Oldukça eski olan bu binanın sokaktan ayrı bir girişı vardı. Ev ile olan tek bağlantısı binanın dışında yer alan mutfakıydı. Mutfak, erzak deposu olarak kullanılan ivinçin denen oda vasıtasıyla Balezaların evi ile bağlanmaktaydı. Diğer odalara nazaran büyükçe olan bu mutfakta belli ki her iki taraf için yemek pişirilmekteydi.

Alışveriş için uzak bölgelerden veya dağ köylerinden gelmiş olup da geceye kalanlara yatak ve yiyecek temin etmek üzere kurulmuş olan bu bina iki katlıydı. Binanın giriş kısmında atların duracağı önü açık ve küçük bir bahçeye açılan bölüm ile saman deposu olarak kullanılan bir oda vardı. Ahşap merdivenlerle çıkılan ikinci katında ise iki oda ile tamamlanan kocaman kapalı bir çardak yer almaktaydı. Odalar, yolcuların rahatça dinlenip uyuyabileceği yerlerdi. Ortasındaki çardak denen geniş salon ise daha çok selamlık vazifesini görmekteydi. Burada, misafir yolcuların yanı sıra Kalkandelen eşrafı da ağırlandıydı.⁷⁹

Asırlarca bu anlayışa ev sahipliği yapan bu binaya dair herhangi bir kalıntı günümüzde mevcut değil. Kalkandelen'de sayılı olan bu binalardan ayrıca eski bir yerleşim birimi olan ve XVII. yüzyılda Anadolu göçmenlerinin bir kısmının yerleşmiş olduğu Kalkandelen'in Kuzeydoğusunda yer alan Tearçe'de⁸⁰ de yakın bir zamana kadar görmek mümkün olmaktadır. Binaların birkaç nesil öncesine dayanan faaliyetleri hakkındaki bilgiler, nesilden nesile şifahan aktarılmaya devam etmiştir. Geçmişe şahitlik eden bu yapıların yakın bir zamana kadar fiziki varlık göstermesi bilgilerin nesilden nesile aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Tarihi kalıntıların

⁷⁸ Resim No 22.

⁷⁹ Bu bilgiler Baleza ailesinden hayatta olan en yaşlı ferdi Hasan Baleza tarafından aktarılmıştır.

⁸⁰ Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, 45.

günden güne yok olduğu bir ortamda, hafızalarda kalanları aktarmanın geçmişi anlama ve de anlamlandırma noktasında olduğu gibi unutulmaması konusunda da yardımcı olacağı kanısındayız.

Sonuç

Tarih boyunca sürekli Batı'ya doğru hareket eder bulduklarımız Türklerin Balkanlar'a gelişi Balkanlar'da yeni bir medeniyet ve kültürün doğmasına vesile olmuştur. Balkan şehirlerindeki günümüze kadar ulaşabilmiş mimari eserler bize Osmanlı'nın fetih yöntemlerini, kalıcılığı temin etmek için almış oldukları tedbirleri ve bunun neticesinde ortaya çıkmış şehirleşme kültürü hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Çalışmamızda ele almış olduğumuz Kalkandelen şehri de bu konuda önemli bir örneği teşkil etmektedir. Günümüze kadar ulaşabilmiş olan bu eserler fiziki yapılarıyla günümüz Kalkandelen'in bir Osmanlı şehri hüviyetini korumasında etkin oldukları gibi işlevsellikleriyle de kültür aktarımı sağlayıp o ruhun canlı kalmasını sağlamıştır. Çok eski tarihe dayandıkları her hallerinden belli olan bu eserlerin bazılarının tarihçesini bildiren belgelerin eksikliği bizi Kalkandelen Müftülüğu, cami mütevellî heyetleri, görevlileri ve toplumun önde gelen kişiler ile yapmış olduğumuz görüşmeler neticesinde elde ettiklerimiz ile yetinmemizi zorunlu kılmıştır. Bu da Kalkandelen tarihi ile ilgili detaylı bir çalışmaya olan ihtiyacı bir kez daha gözler önüne sermektedir. Tamamen yiktırılmış olan arşı Camii ile ilgisizlikten dolayı harabe haline gelmiş kalesi de tarihi kültürel mirasın korunması için çaba gösterilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Biz alışmamızda sadece mimari değeri olan eserleri değil, asırlarca toplumun hizmetinde kullanılmış ve bu şekliyle şehrin kimliğinin oluşmasında rol oynamış tarihi otorite değeri taşıyan unsurları da ekleyerek bu konuda yapılmış ve yapılacak olan akademik çalışmalara katkı sağlamayı umut etmekteyiz.

Kaynakça/References

- Arsllani, İsmail. *Tetova Nė Dosjen e Kohės*. Tetovė: 2018.
- Aruçi, Muhammed. "Harabati Baba Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/69-71. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Aruçi, Muhammed. "Kalkandelen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/263-264. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Barkan, Ömer L. "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Olarak Sürgünler". *İFM* 13 (1951-1952), 56-79.
- Barkan, Ömer L. "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler Ansiklopedisi* 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bilmenoğlu, Nadi. *Kalkandelen Dün ve Bugün*. İstanbul: Gün Matbaası, 1975.
- Doğan, Ayhan. "Balkanlarda Tüfek Üretim Merkezi: Kalkandelen (Tetova)". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 212 (Ekim 2014). 89-112.
- Hasan, Hamdi. *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008.
- Hasluck, F. W. *Bektaşilik Tedkikleri*. Trc. Ragıp Hulusi. İstanbul: 1928.

- İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*. 1.Cilt. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İnbaşı, Mehmet. “Makedonya’da İslam Kültürü; Üsküp ve Kalkandelen Örneği”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi İslam Kongresi Özel Sayısı* (2018), 132-152.
- İnbaşı, Mehmet. “The Kaza of Kalkandelen (Tetovo) (1455-1569)”, *Turkish Review of Balkan Studies*. Foundation For Middle East and Balkan Studies (OBİV), 6: 17-36. İstanbul: 2001.
- İnbaşı, Mehmet. “Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler Ansiklopedisi* 9 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Jahja, Abas-İslami, Abas. *Monumentet Kulturo-Fetare İslame Në Maqedoni*. Shkup: Bashkësia Fetare İslame e Maqedonisë, 2014.
- Pelidiya, Enes – Emecen, Feridun.“İsa Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.22/475-476.İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Rruqa, İilir. *Arnavutluk'ta İslâm - Hıristiyanlık Karşılaşması (1385-1600)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Rruqa, İilir. “XIV-XVI. Yüzyıllar Arasında Arnavutluk'ta Gayrimüslimler”. *İSTEM Dergisi* 15/29 (2017): 159-172.
- Şehapi, Behicüdin. *İslam Birliği ve Kuruluşları*. Üsküp: 1997.
- Şentürk, M. Hüdaı. “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyâseti ve Neticeleri”, *Belleten* 57/218 (Nisan1993), 89-112.
- Uğur, Yunus. “Şehirler ve Şehirleşme”, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı: Aralık 2015, 293-327.
- Urošević, Atanasije. “Tetovo”, *Enciklopedija Jugoslavije*, VIII. Zagreb: 1971.
- Vishko, Ali. *Harabati Teqe e Tetovës Dhe Veprimtaria në të në Periudhën e Kaluar*, Tetovë: 1997.

EKLER

Ek. 1: şar Dağı'nın eteklerinde kurulmuş Kalkandelen Yukarı Çarşı.

Ek. 2: Resim no 2: Kalkandelen eşrafından bir kare.

Ek. 3: 2013 yılında inşası tamamlanan ve bugün eski Gam GAM Camii'nin yerinde aynı ismi taşıyarak faaliyet gösteren cami binası

Ek. 4: Eski Camii

Ek. 5: Küçük Camii'nin yerine yapılmış olan ve bugün daha çok "Muharremçe" ismi ile tanınan cami

Ek. 6: Yukarı Çarşı Camii

Ek. 7: Saat Camii'nin Dış Cephesi

Ek. 8: 1965 yılında yıkılmış olan arşı Camii

Ek. 9: Alaca Camii ve haziresi

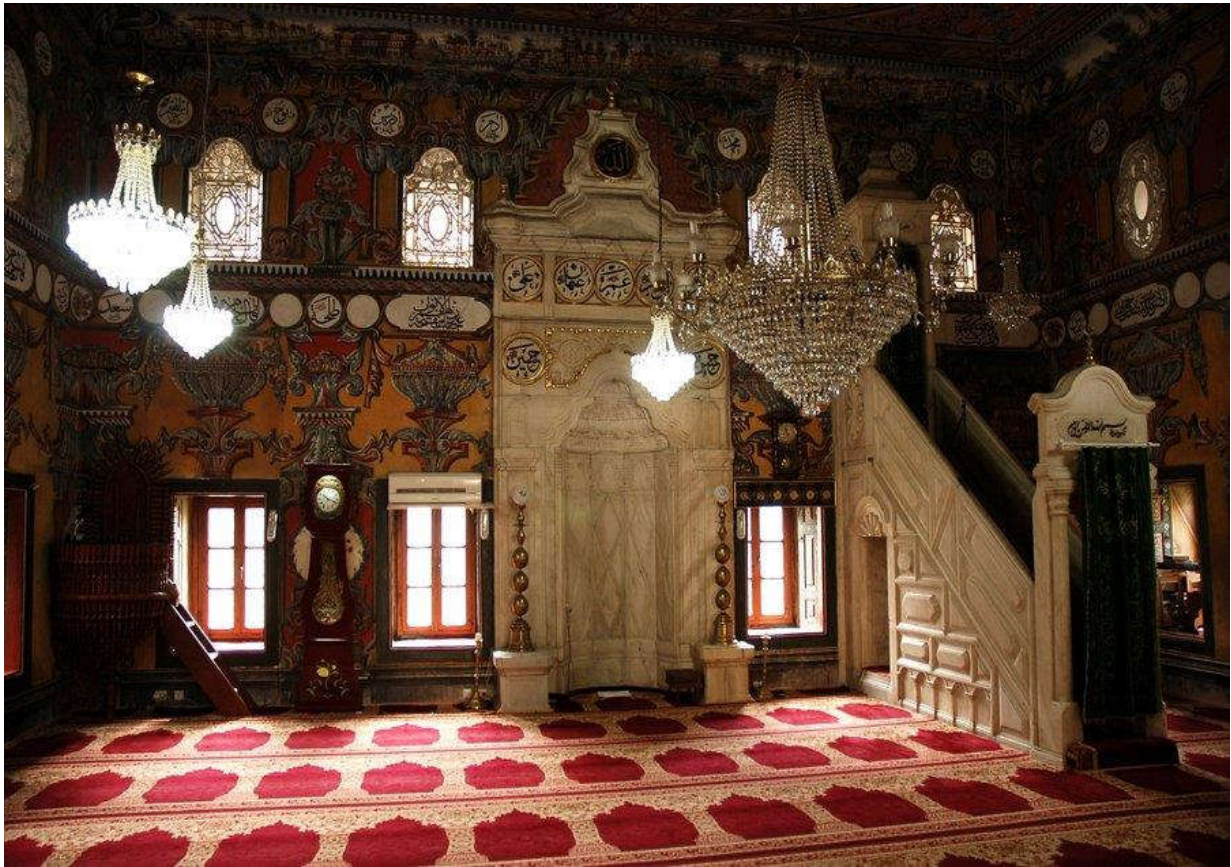
Ek. 10: Alaca Camii Dış Cephesi

Ek. 11: Alaca Camii İç Görünümü ve Mahfiller

Ek. 12: Alaca Camii Minber ve Mihrap

Ek. 13: Harabati Baba Tekkesi.

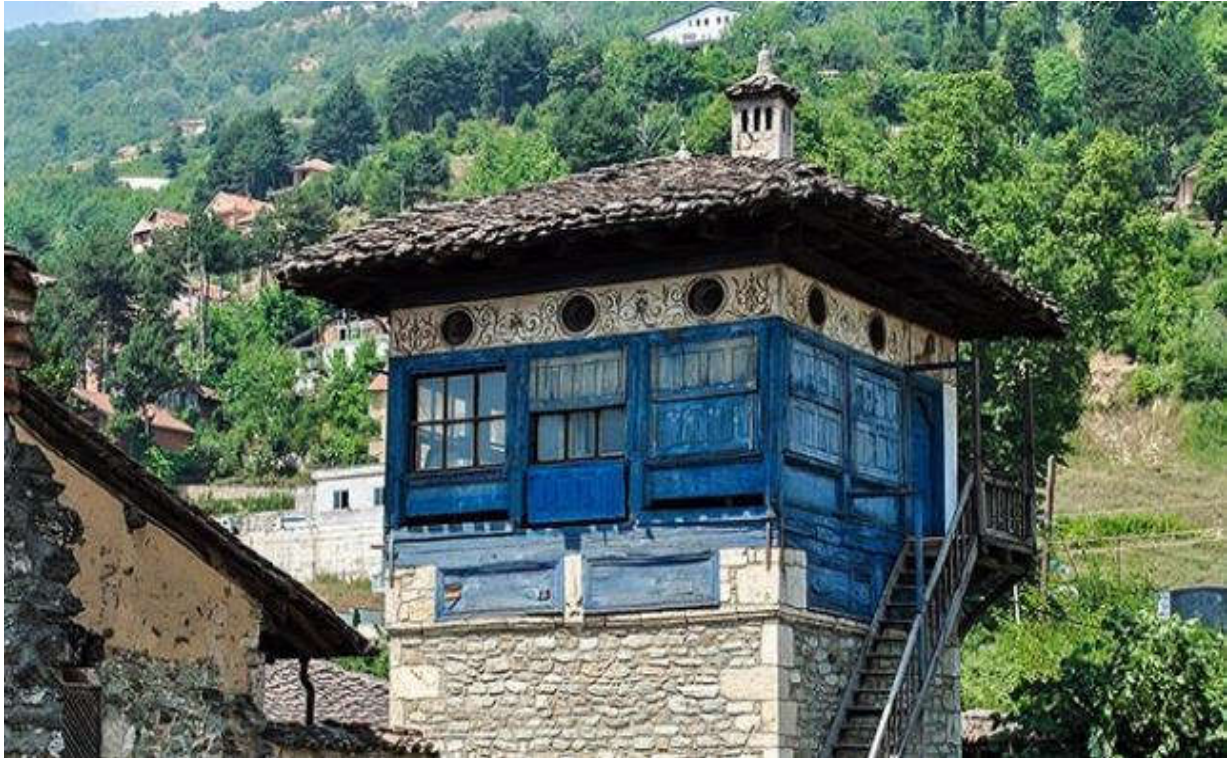
Ek. 14: Arabati Baba Tekkesi şadırvan.

Ek. 15: Arabati Baba Tekkesi Aşevi; Günüümüzde değişik kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir mekân.

Ek. 16: Recep Paşa'nın hasta olan kızı niçin yaptırılmış olan Mavi Konak.

Ek. 17: Tekke'nin bahçesindeki eski mezarlar.

Ek. 18: Kazazlar Köprüsü

Ek. 19: Bir başka açıdan Kazazlar Köprüsü

Ek. 20: Kalkandelen Hamamı.

Ek. 21: Kalkandelen Kalesi.

Ek. 22: Baleza Çeşmesi

